

Gary B. COHEN, *Vzdělání a střední třída v císařském Rakousku 1848–1918*

Praha, Academia 2022, 340 stran, ISBN 978-80-200-3327-7

V roce 1915 srovnával sociálně demokratický politik (v letech 1945–1950 dokonce rakouský prezident) Karl Renner poměry při svém narození se současnou situací. Konstatoval, že na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století průmysl sotva začínal a hlavní železniční trasy se teprve stavěly. Velká většina venkovských učitelů nepřicházela z moderních učitelských ústavů, nýbrž šlo o bývalé armádní poddůstojníky. Venkovský lékař byl starý chirurg, bývalý polní ošetřovatel v armádě bez lékařského vzdělání. Správci šlechtických velkostatků nestudovali na vysoké škole zemědělství, ale byli to spíše praktici, kteří se propracovali nahoru... V novém století se ale společnost stala industrializovanější a intelektuálnější... „[V současnosti – pozn. autora] navštěvují zámožní rolníci střední zemědělské školy a předplácují si zemědělské časopisy. Syn koželužníka se stal inženýrem... Na každém rohu maloměsta bydlí advokát, vysoškoškolsky vzdělaný lékař, architekt či aspoň porodní bába s vystaveným diplomem. Všichni kolem mají titul a důstojenství, diplom a vysvědčení...“ (s. 251)

Tímto srovnáním končí kniha Garyho B. Cohena věnovaná expanzi vyššího vzdělání a střední třídě v rakouské monarchii mezi lety 1848 až 1918. Cohen si předsevzal vysvětlit, jak k této proměně došlo, jaké byly její předpoklady, průvodní okolnosti a důsledky.

Kniha je rozdělena do šesti kapitol. V prvních třech sleduje, jak se proměňoval systém akademického studia (tj. středního a vysokého školství) v dané době, v dalších třech kapitolách se věnuje analýze národnostního, náboženského a sociálního složení tehdejších studentů, realitě jejich studentského života i různým mimoškolním aktivitám.

Vyšší školství v první polovině 19. století podle Cohena stagnovalo, bylo podřízeno pragmatickým potřebám státu, mělo příliš praktický charakter. Z tohoto konstatování se vymykaly velmi slušné úspěchy technického vzdělávání, které bylo na vyšší úrovni než v mnoha německých státech. Stoupající počet studentů rovněž signalizoval, že společnost potřebuje dostatečný počet vzdělaných odborníků a že snahy vlády reglementovat školství jsou odsouzeny k zániku. Růst počtu studentů se už nezastavil. Je celkem jasné, že hlavní podíl na tomto vývoji měl rozvoj národního hospodářství, vyšší administrativní

náročnost veřejné i soukromé správy a v neposlední řadě i rozmach samotného školství, které vyžadovalo kvalitní učitele. Všechny tyto oblasti nabízely velmi slušné kariéry.

Hospodářský vzestup i útlum se projevoval rovněž na konkrétním zaměření studia – v době hospodářských úspěchů rostl zájem o reálky, reálná gymnázia a techniky, tedy o školy využitelné v podnikatelské sféře, zatímco v dobách deprese lákalo především studium na gymnáziích a univerzitách, poskytující jistotu zaměstnání nevázaného tolik na hospodářský růst. Expanze vyššího školství nezávisela ale jen na rozvoji ekonomiky, do hry vstupovaly i národní zájmy. Počet vyšších škol, v nichž se neučilo automaticky německy, nýbrž národními jazyky, byl považován za důležité měřítko kulturního rozmachu daného národa. Vzdělání národní aktivisté pak také pomáhali upevňovat národní společnost.

Rostoucí zájem o studium hodnotily liberální vlády v šedesátých a sedmdesátých letech jako naplňování svých vizí, ale neviděly důvod, proč by měly tento proces usnadňovat – zasazovaly se spíše o zvyšování náročnosti studia. Konzervativci, kteří se ujali řízení státu v osmdesátých letech, se naopak obávali, že razantní zvyšování počtu studentů, pro něž nebude uplatnění, povede dříve nebo později k ohrožení sociální stability. Snažili se proto omezovat rozvoj akademického středního vzdělání a propagovali odborné školy, připravující absolventy na konkrétní činnosti, přímo využitelné v praxi. Podle Cohena nebyla konzervativní administrativa v tomto ohledu příliš úspěšná. Ovšem obsáhlý výzkum Petra Kadlece, který se nedávno detailně zabýval profesionálním školstvím a přesvědčivě popsal jeho úspěchy a význam, tento závěr nepotvrzuje.¹ Na druhé straně lze nepochybně souhlasit s dalším Cohenovým tvrzením, že poptávku po gymnáziích a reálkách se úřadům nepodařilo utlumit.

Další velká vlna zájmu o střední a vysoké školy přišla v polovině devadesátých let a byla provázena velkou aktivitou veřejnosti, která upozorňovala na nezbytnost reformy. Terčem kritiky se stalo hlavně memorování, přetěžování žactva či preferování latiny a řečtiny na úkor výuky moderním jazykům. Ministerstvo kultu a vyučování některé podněty přijalo, celkově se ale stavělo

1) Petr KADLEC, *Vzdělání – společnost – hospodářství: utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu rakouského Slezska*, Červený Kostelec 2020.

na odpor zásadním změnám (jako třeba plánům na vytvoření jednotné střední školy); kromě určité zkosnatělosti byl tento postoj diktován i s ohledy na státní rozpočet. Důraz, který Cohen klade na veřejné aktivity, souvisí nepochybně s jeho názorem o vyspělosti rakouské společnosti, který ostatně sdílí s mnoha moderními historiky zaměřenými na dějiny habsburské monarchie.

V druhé části se Cohen zaměřil na analýzu studentstva. Ke studiu se hlásili přirozeně chlapci z mohovitých rodin, překvapivě však velkou část, někdy až polovinu, tvořili synové menších obchodníků, řemeslníků, rolníků, tedy nižší střední třídy. Údaje, získané pro Rakousko, srovnával se situací v Německu, kde se mezi studenty prosazovali ve větší míře zástupci vzdělaných a majetných vrstev spojených s podnikatelskými aktivitami. V tomto směru byly rakouské školy přístupnější a rakouské vyšší vzdělání expandovalo rychlejším tempem než ekonomické a sociální struktury.

Zpočátku projevovali zájem o studium hlavně Němci a Italové, postupně však rostlo zastoupení i dalších národností, mezi nimiž si získali přední postavení Češi a Poláci. Velký počet českých studentů nepřekvapuje, odpovídá tradicím a požadavkům vyspělé společnosti, žijící v českých zemích. V poměrně zaostalé Haliči, případně Bukovině usilovali příslušníci polské elity o studium proto, aby mohli obsadit místa ve státní či obecní správě, případně v moderních svobodných povoláních.

Cohen upozorňuje také na formy studentského života, spolkovou činnost, nutnost vydělávat si na studia. Připomíná, že jakkoli se počet studentů stále zvětšoval, šlo nepochybně o malou část společnosti – 3 % populace v odpovídajícím věku navštěvovalo střední školy a 1,5 % pokračovala na vysokých školách. Navíc značná část, asi polovina, se k maturitě ani nedostala. Tato čísla nabádají k opatrnosti při posuzování významu akademického vzdělání.

Cohenova kniha je založena na podrobném archivním studiu (v nemalé míře podniknutém v českých archivech, zejména v Archivu Univerzity Karlovy), obsáhlých statistikách a svědomitých výkladech o použitých statistických metodách a interpretaci pramenů. Zvláště tuto poslední, interpretační složku považuji za velmi důležitou, neboť z vlastní praxe v Archivu ČVUT vím, jak je složité si stanovit kritéria pro třídění údajů o původu posluchačů. Recenzovaná studie představuje podstatný příspěvek k dějinám střední Evropy. Kromě historiků by ji měli číst i reformátoři školství, aby viděli, jak dlouho trvá boj proti memorování, přetěžování žáků či příliš obtížným

maturitám, a jak obtížně se řeší spor, zda pro uplatnění v budoucnosti bude vhodnější hodně všeobecné, nebo naopak spíše odborné, na praxi zaměřené vzdělání.

prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

jiri.pokorny@pedf.cuni.cz

DOI: 10.14712/30298393.2026.5

Petr DOMANICKÝ, *Semlerova rezidence v Plzni. Trojrozměrný příběh Adolfa Loose a Heinricha Kulky*

Plzeň, Západočeská galerie v Plzni 2023, 200 stran, ISBN 978-80-88027-52-2

Kniha je završující syntézou mnohaletého výzkumu plzeňského díla světového architekta Adolfa Loose (1870–1933). Autor Petr Domanický se tématu věnuje pod záštitou Západočeské galerie v Plzni, která tento výzkum plně využila při památkové obnově Semlerovy rezidence a její následné prezentaci veřejnosti. Atraktivní publikace se ale nezaměřuje pouze na popis nejrozsáhlejšího plzeňského díla architekta Loose, ale vysvětluje i okolnosti jeho vzniku a zasazuje ho do kontextu kulturního dědictví modernismu v jeho architektonické, estetické, historické i památkové rovině.

Petr Domanický se systematicky věnuje studiu dějin architektury Plzně a okolí již od středoškolských let. S tímto odborným zaměřením studoval i na Fakultě architektury Českého vysokého učení technického v Praze. Přímo na stavebně historickém výzkumu Semlerovy rezidence začal pracovat jako mladý památkář v roce 1998 a po celou svou dosavadní profesní dráhu se intenzivně soustředil nejen na její odborný výzkum, ale také na prosazování myšlenky institucionální ochrany a veřejné prezentace. Od roku 2009 působí jako kurátor Západočeské galerie v Plzni, kde má na starosti podsbíрку architektury. Na vzniku knihy se jako lektor a odborný spolupracovník podílel významný historik a mezinárodně uznávaný teoretik umění a architektury Rostislav Švácha.